

DIDACTIC FOUNDATIONS OF DEVELOPMENTAL TEACHING IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Sharafat Bakhishova

Azerbaijan State Pedagogical University,
Department of Preschool Education Pedagogy and Methodology,
Associate Professor, Doctor of Sciences in Pedagogy
E-mail: sharafat_bakhishova1960@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-7848-2068>

Abstract. The study explores the topic of “Didactic Foundations of Developmental Teaching in Preschool Educational Institutions,” clarifying its essence and analyzing contemporary pedagogical approaches, the content of teaching, methods and technologies, as well as factors influencing children’s individual, social, and emotional development. It emphasizes that the comprehensive development of children’s cognition primarily requires the implementation of developmental teaching, ensuring continuity throughout the process. The teaching technology model should be designed in such a way that educators focus all their efforts on fostering self-development and personality growth in organizing the educational process. The research provides a detailed explanation of the importance of applying methods that stimulate cognitive activity, as well as the effective organization of learning sessions. Theoretical and practical recommendations for the implementation of developmental teaching are also presented.

Keywords: developmental teaching technology, development of cognitive functions, creative thinking, didactic foundations, interactive training.

DOI: 10.30546/2709-2488.3.2025.0113

To cite this article: Bakhishova Sh. (2025). Didactic foundations of developmental teaching in preschool educational institutions. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 252, Issue III, pp. 9-24.

Article history: received – 03.07.2025; accepted – 07.08.2025.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ İNKİŞAFETDİRİCİ TƏLİMİN DİDAKTİK ƏSASLARI

Şərafət Baxışova

ADPU-nun Məktəbəqədər təhsilin pedaqogikası və metodikası

kafedrasının dosenti, pedaqogika üzrə elmlər doktoru

E-mail: sharafat_baxishova1960@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-7848-2068>

Annotasiya. Tədqiqatda məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici təlimin didaktik əsasları mövzusu üzərində araşdırma aparılır, mahiyyəti tədqiq edilir, müasir pedaqoji yanaşmalar, təlimin məzmunu, metod və texnologiyaları, uşaqların fərdi, sosial, emosional inkişafına təsir edən amillər və s. məsələlər təhlil olunur. Qeyd olunur ki, uşaqların idrakının hərtərəfli inkişaf etdirilməsi, ilk növbədə, inkişafetdirici təlimin həyata keçirilməsini, bu prosesdə varisliyin gözlənilməsini tələb edir və təlim texnologiyasının modeli elə təqdim edilməlidir ki, tərbiyəçi-müəllim təlim prosesinin təşkilində bütün səylərini özünüinkişafa və şəxsiyyətin inkişafına yönəlsin. Tədqiqatda inkişafetdirici təlimin tətbiqində idrak fəallığını stimullaşdıran metodların, məşğələlərin təşkili və onların səmərəli tətbiqinin əhəmiyyəti ətraflı izah olunur. Eyni zamanda inkişafetdirici təlimin səmərəli təşkili üçün nəzəri, praktik tövsiyələr təqdim edilir.

Açar sözlər: inkişafetdirici təlim texnologiyası, idraki funksiyaların inkişafı, yaradıcı təfəkkür, didaktik əsaslar, interaktiv təlim formaları.

DOI: 10.30546/2709-2488.3.2025.0113

Məqaləyə istinad: Baxışova Ş. (2025). Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici təlimin didaktik əsasları. *«Məktəbəqədər və ibtidai təhsil»*, № 3 (252), səh. 9-24.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 03.07.2025; qəbul edilib – 07.08.2025.

CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

“Demokratiya və təhsil” əsərində amerikalı ictimai xadim və filosof Con Dyui yazmışdır: “Təhsil həyata hazırlıq deyil, təhsil həyatın özüdür” [Dewey, J., 2000].

Təhsil keyfiyyət prosesidir, hər bir ölkənin insan inkişafı və dövlətin gələcəyi üçün zəruridir. Biz artıq elə bir sürətlə inkişaf edən dövrdə yaşayırıq ki, təhsil sahəsində atılan addımlar müasir tələblərlə deyil, gələcəyin perspektivləri üzərində köklənməli və kəmiyyətə deyil, keyfiyyətə yönəlməlidir. Müasirləşən cəmiyyətlərdə bilik və bacarıqlar kapital sayılır və iqtisadiyyatın əsas resursuna çevrilir.

“Azərbaycan Respublikasında Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” nda [“Azərbaycan müəllimi”., 2013] ikinci strateji istiqamət təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamət innovativ təlim metodlarını tətbiq edən, təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən səriştəli təhsilverənin formalaşdırılmasına xidmət edir və özündə təhsilverənlərin peşəkarlığının yüksəldilməsi, təhsilənlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistemlərin qurulmasını, təhsilənlərin istedadının aşkar olunması və inkişafı ilə bağlı, habelə xüsusi qayğıya ehtiyacı olanlar üçün inklüziv təlim metodologiyasının yaradılmasını ehtiva edir.

Bu gün məktəbəqədər yaşlı uşaqların bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasında daha çox diqqət yetirilməli olan – onun təfəkkürünün və intellektual potensialının inkişaf etdirilməsidir.

Professor Y.Kərimov insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında onun fəallığının mühüm rol oynadığını qeyd edərək şəxsiyyət adlanan mürəkkəb bütövde üç əsas cəhəti fərqləndirməyin mümkünlüyünü göstərir:

1) Fəallıq idraka, ətraf aləmdəki dəyişikliyə, insanın şəxsi təbiətinin dəyişməsinə, psixi həyat tərzində baş verənlərin korrektəsinə (özünütərbiyəyə) yönəlmiş çoxtərəfli fəaliyyətdə özünü göstərir.

2) Şəxsiyyətin imkanları, onun fəaliyyətinin müvəffəqiyyətlərinin psixoloji şərtlərini (xüsusilə qabiliyyəti) əhatə edir.

3) Şəxsiyyətin davranış üslubu psixoloji xüsusiyyətləri (temperament və xarakter) əhatə edir. Fəallıq ətraf aləmlə qarşılıqlı fəaliyyət prosesində meydana çıxır [Kərimov, Y.Ş., 2010].

Araşdırmalar göstərir ki, məktəbəqədər müəssisələrdə integrativ təlimə, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqinə, müxtəlif fəaliyyət növlərinin əlaqələndirilməsinə, inkişafetdirici təlimin təmin olunmasına kifayət qədər diqqət yetirilmir. Tərbiyəçi-müəllimlərin bir qismi inkişafetdirici təlimin mahiyyətini dərk etmir,

yaradıcı yanaşma ilə işləməyi bacarmır, metodik kömək, zəruri ləvazimatlar əldə etməsi mümkün olmur və təlimdə hələ də ənənəvi metodları tətbiq etdikləri üçün bu problemə lazımi əhəmiyyət verə bilmirlər. Müşahidələr göstərir ki, bəzi yaradıcı, yenilikçi tərbiyəçi-müəllimlərin gözlənilən nəticəni əldə edə bilməmələrinin səbəbi məktəbəqədər müəssisə rəhbərlərinin, tərbiyəçi-müəllimlərin inkişafetdirici təlim haqqında pedaqoji-psixoloji, nəzəri və praktik biliklərinin kifayət qədər olmamasıdır. Bu zərurətdən məktəbəqədər təhsil pilləsində inkişafetdirici təlimin nəzəri və praktik əsaslarının tədqiqinə ehtiyac yaranmışdır.

Müasir təhsil insanın əqli fəaliyyətinin təşkil olunmasının daha təsirli üsullarını aşkarlamağa və istifadə etməyə çalışır. Buna görə də yeni tədris metodologiyaları və texnologiyaları sınaqdan keçirilir, praktik fəaliyyətə əsaslanan tədris metodları istifadə olunur, öyrənilərə yönəlmiş təhsilin məzmunu, ümumi və peşəkar təhsildə pedaqoqun rolu və ona olan tələblər dəyişir. İnnovativ texnologiyalara əsaslanan fəal və interaktiv pedaqoji metodlar passiv ənənəvi tədris modelini sıxışdırır.

Təhsildə bu yeni yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təlim uşaqların yaddaşının təkcə yeni elmi biliklərlə zənginləşdirilməsinə deyil, təfəkkürün, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsinə, həyat üçün zəruri olan bacarıqların qazanılmasına yönəldilsin. Ənənəvi təhsil, əsasən, bilik verilməsinə yönəlmişdirsə, müasir təhsil uşağın ömürlülük, nəticəyönümlülük, şəxsiyyətyönümlülük, tələbyönümlülük prinsiplərinə əsaslanır, bu baxımdan səriştəlilik əsas hədəf kimi qarşıda durur. Bunun üçün, ilk növbədə, uşağın idrakının inkişafını təmin etmək vəzifəsi ön plana keçir.

Yüksək intellektual hazırlığa malik, qazandığı biliklərdən istifadə etməyi bacaran, milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərə yiyələnmiş, fəal, şüurlu, məsuliyyətli, rəqabətə dözümlü, konstruktiv şəxsiyyətin yetişdirilməsi müasir təhsilimizin əsas mahiyyət və məqsədini təşkil edir.

İnkişafetdirici təlim şəxsiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarına bilavasitə yönələn təlimdir, məktəbəqədər müəssisələrin təlim potensialının maksimum səmərəli həyata keçirilməsini təmin edir. Bu prosesdə inkişafetdirici effekt birbaşa nəticəni göstərir. Bu təlim növü yalnız idrak funksiyalarının (təfəkkürün, qavramanın, yaddaşın və s.) inkişafı ilə məhdudlaşmır, həmçinin insan fəaliyyətinin müxtəlif növ və formalarında uşağın subyekt kimi formalaşmasına xüsusi diqqət yetirir, uşağa şəxsiyyət kimi baxaraq onun gələcək inkişafı üçün maksimum əlverişli şərait yaradır.

İnkişafetdirici təlim inkişaf qanunauyğunluqlarını nəzərə alır və istifadə edir, fərdin səviyyəsinə və xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılır. İnkişafetdirici təlimdə pedaqoji təsirlər stimullaşdırır, istiqamətləndirir və şəxsiyyətin irsi göstəricilərinin inkişafını sürətləndirir, yəni təlim inkişafdan irəlidə gedir. İnkişafetdirici təlim

uşağın şəxsi keyfiyyətlərinin bütöv məcmusunun inkişafına istiqamətlənir və uşağın “yaxın inkişaf zonası”nda baş verir.

İnkişafetdirici təlim öz əsasını Y.A.Komenski, İ.H.Pestalotsi, J.J.Russo, İ.F. Herbart, K.D.Uşinski və başqalarının əsərlərindən götürür. Bunun elmi cəhətdən əsaslandırılması, inkişafetdirici təlimin konsepsiyası, yəni uşağın inkişafında əsas məqsədə çatmaq üçün təlimin inkişafdan qabaqda getməsi ideyası XX əsrin 20 – 30-cu illərində, ilk dəfə L.S.Vıqotski tərəfindən irəli sürülmüşdür. Onun fərziyyəsinə görə biliklər təlimin son məqsədi yox, yalnız şagirdin inkişaf vasitəsidir.

L.S.Vıqotskinin çox önəmli tezisində görə təlim və inkişaf vəhdət təşkil edir. Bu zaman təlim inkişafı qabaqlayaraq onu stimullaşdırır, eyni zamanda da özünü aktual inkişafa əsaslanır. Beləliklə, “təlim uşaqların inkişafının dünəninə yox, sabahına yönəlməlidir” [Vıqotski, L.S., 1991].

Müasir psixologiya elmində şəxsiyyətin təlimi və inkişafının dialektik qarşılıqlı əlaqələri haqqında L.S.Vıqotskinin irəli sürdüyü konsepsiya geniş yayılmaqla, bir çox dünya psixoloqları tərəfindən qəbul olunmuşdur və burada aparıcı rol təlimə verilir. Təlim didaktikanın komponentidirsə, inkişaf psixoloji prosesdir. Uşağa qarşı tərbiyədə düzgün və optimal metod və vasitələrin seçilməsi, tələblərdə həssaslıq, münasibətlərdə və cəzada ölçü hissinin gözlənilməsi, hörmət və tələbkarlığın məharətlə uzlaşdırılması və s. kimi amillərin nəzərə alınması onlarda şıltaqlıq, tərslik, xudbinlik kimi mənfi iradi xüsusiyyətlərin aradan qaldırılmasını təmin edə bilər. Ümumiyyətlə, uşağın psixi inkişafı, idraki təxəyyülü, təlim və tərbiyəsi, nitqinin inkişafı, ünsiyyət qurmaq bacarığına malik olması doğrulub böyüdüüyü ailədən, mühitdən əsaslı formada asılıdır. Mövcud təhlillər deməyə əsas verir ki, bu nəzəriyyə XX əsrdə L.S.Vıqotski, A.N.Leontyev, S.L.Rubinshteyn, D.B.Elkonin və başqalarının əsərlərində də öz təsdiqini tapmışdır.

Biliklərin mənimsənilməsi üsullarının əldə edilməsi insanın fəallığının əsasını təşkil edir və onun özünüdərk prosesini müstəqil qurmağı bacaran subyekt kimi dərk etməsinə şərait yaradır.

Yaradıcı təfəkkür aşağıdakı qabiliyyətləri xarakterizə edir:

- əvvəllər heç kimin əldə etmədiyi nəticələrin əldə edilməsi;
- arzu olunan nəticəni əldə etmək üçün situasiyada əvvəlcədən bilməyərəkdən müxtəlif yollardan istifadə etmək imkanının olması;
- nəticənin əldə edilməsi üçün üsulların müxtəlifliyi;
- bu cür vəzifələrin həll edilməsi üçün kifayət qədər təcrübənin olmaması;
- başqasının müdaxiləsi olmadan müstəqil fəaliyyət göstərməyin zəruriliyi.

İnkişafetdirici təlim məktəbəqədər müəssisələrin təhsil potensialının maksimum səmərəli həyata keçirilməsini təmin edir.

İnkişafetdirici təlimin müvəffəqiyyətini təmin etmək məqsədilə şəxsiyyətin inkişafının xüsusiyyətlərini və onun qanunauyğunluqlarını nəzərə almaq vacib

faktordur.

Formalaşma və inkişaf şəxsiyyətin son dərəcə mühüm xüsusiyyətidir (immanentlik xüsusiyyəti). İmmanentlik - latınca immanentis - nəyinsə daxilində olan, nəyə isə xas olan bu və ya digər xassəni, qanunauyğunluğu bildirən anlayışdır. Bu, aşağıdakı amilləri özündə ehtiva edir:

- şəxsiyyətin formalaşması və inkişafında irsiyyət amilinin rolunun böyük olması (biogen xüsusiyyət);
- şəxsiyyətin formalaşması və inkişafına sosial mühitin təsiri (sosiogen xüsusiyyət);
- şəxsiyyət özünüidarə edən və özünütənzimləyən mürəkkəb sistemdir.
- şəxsiyyət özünəməxsus xüsusiyyətləri, keyfiyyətləri, təkrarolunmaz fərdi inkişaf variantı olan unikal bir varlıqdır (fərdilik xüsusiyyəti).
- şəxsiyyətin inkişafı ümumi dialektik qanunauyğunluqlar əsasında baş verir (mərhələli inkişaf).
- hər bir şəxsiyyətin özünəməxsus inkişaf tempi var (inkişafın qeyri-bərabər və ziddiyyətli olması).
- psixi inkişafın kəmiyyət və keyfiyyət dəyişmələri fiziki dəyişmələrlə müəyyən edilir.

Beləliklə, məlum olur ki, inkişafetdirici təlimi təşkil edərkən, müvəffəqiyyət qazanmaq üçün həm şəxsiyyətin inkişaf qanunauyğunluqları, həm də hər bir fərdin özünəməxsus xüsusiyyətlərini və inkişaf səviyyələrini nəzərə alaraq müvafiq şərait yaratmaqla qabaqlayıcı metod və texnologiyalardan istifadə etmək zəruridir [Rüstəmov, F.A., Dadaşova, T.Y., 2007].

Y.A.Vinoqradova “Məktəbəqədər təhsil: inkişafın vəziyyəti və əsas problemləri (sosioloji təhlil)” adlı dissertasiya işində məktəbəqədər dövrdə uşağın inkişaf prosesinin mürəkkəb sosial fenomen kimi çıxış etdiyini və bunu da elmi fənlərin – fəlsəfənin, psixologiyanın, sosiologiyanın, pedaqogikanın imkanlarından istifadə edərək kompleks təhlil etməyin vacibliyini göstərir. Müəllif sosioloji təhlil apararaq belə nəticəyə gəlir ki, göstərlən yanaşmaların əsas integrasiya əlaqələndiricisi qismində sosioloji yanaşmadır, çünki o, təhsildə şəxsiyyətyönümlüyü, ictimailiyi, obyektivliyi və subyektivliyi birləşdirməyə imkan verir. Uşaq şəxsiyyətinin inkişafı əsas fəaliyyət növləri olan ünsiyyət, oyun, təlim prosesində reallaşır. Bunların hər biri insan həyatının sosial mühitidir” [Vinogradova, E.A., 2001].

Problemin qoyuluşu

Müasir dövrdə məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların yaradıcı düşüncəsini, sosial-emosional bacarıqlarını və idrak fəallığını inkişaf etdirmək üçün inkişafetdirici təlimin tətbiqinə ehtiyac artmışdır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici təlimin səmərəli təşkili didaktik tələblərdən asılıdır. Didaktik

tələblərin gözlənməsi, ona ciddi əməl edilməsi məşğələnin daha effektiv, daha canlı keçirilməsinə səbəb olur. Aparılan araşdırmalar da göstərir ki, inkişafetdirici təlim məktəbəqədər yaşlı uşaqların hərtərəfli inkişafını təmin edən mühüm pedaqoji yanaşmadır. Onun didaktik əsaslarının düzgün müəyyənləşdirilməsi və tətbiqi uşaqlarda yaradıcı, məntiqi, sosial və emosional bacarıqları inkişaf etdirir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici təlimin tətbiqi gələcək təhsil mərhələləri üçün möhkəm zəmin yaradır.

Metodlar

Tədqiqatda pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatın nəzəri təhlili, müqayisəli analiz, müşahidə metodlarından istifadə edilmişdir. Məşğələnin təşkili və keçirilməsinin, onun məzmununun müəyyənləşdirilməsinin təhlili üzrə müşahidələr aparılmışdır. Eyni zamanda pedaqoji və psixoloji ədəbiyyat, dövlət sənədi təhlil olunmuşdur.

Əsas hissə / Main part

İnnovativ rejimdə tərbiyəçi-müəllimlər inkişafetdirici texnologiyalarla işləyərkən təlimin interaktiv forma və metodlarından istifadə edirlər. Bütün fəaliyyət növləri üzrə interaktiv təlim prosesində uşaq və tərbiyəçi-müəllim arasında yüksək qarşılıqlı təsir səviyyəsi müşahidə olunur. Bu cür qarşılıqlı təsir, adətən, müzakirə formasında həyata keçirilir. Tərbiyəçi-müəllim tərəfindən elə təlim mühiti yaradılır ki, burada uşaq öz bilik və bacarıqlarını kəşf etməyə, əldə etməyə və tətbiq etməyə qadir olsun.

Problemin həlli prosesi cavab almaqdan daha vacib və mühümdür. Çünki interaktiv metodika informasiyanı ötürməklə məhdudlaşmır, eyni zamanda idraki fəaliyyəti aktivləşdirir. Bunun müvəffəqiyyətli həlli üçün idraki maraqların inkişafına təsir göstərən metodlardan istifadə olunur, uşaqların fəaliyyət motivlərini formalaşdırmaq məqsədilə müəyyən şərait yaradılır ki, fəaliyyət prosesinə maraq inkişaf etsin.

M.V.Lazarevanın “Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində integrativ təlim” adlı dissertasiyasının konseptual ideyası ondan ibarətdir ki, integrativ təlim məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişafında idraki və tərbiyəvi potensialın səmərəli istifadəsini nəzərdə tutan didaktik sintezə əsaslanır [Lazareva, M.V., 2003]. Bu müddəə, həmçinin ətraf aləm, onunla qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı asılılıq haqqında tam təsəvvürləri formalaşdırır.

İntegrativ təlimə yanaşmaların sintezi onun məzmun və struktur aspektlərini də xarakterizə etməyə imkan verir. İntegrativ yanaşma pedaqoji prosesin əsasını təşkil edərək, məqsəd və vəzifələrə uyğun olaraq komponentlərin hər birində ideyaların qarşılıqlı əlaqəsinin təmin edilməsini nəzərdə tutur ki, bu da onun tamliq səviyyəsini yüksəldir. Məktəbəqədər təhsildə integrativ yanaşma aşağıdakılardan

ibarətdir:

- ətraf aləm haqqında bütöv təsəvvürlərin formalaşması əsasında tərbiyə və inkişafın prioritet məqsəd və vəzifələrinin reallaşması;
- yalnız məzmun deyil, həm də tərbiyə və inkişafın formal məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsi;
- proqramın müxtəlif bölmələrinin məzmun komponentlərinin və məzmun daxili əlaqəsinin gücləndirilməsi;
- təlim-tərbiyədə metod və priyomların qarşılıqlı təsiri (metodiki integrasiya);
- uşaq fəaliyyəti növlərinin sintezi;
- təlimin təşkilinin integrativ formalarının tətbiqi: mürəkkəb strukturu olan integrativ məşğələlər, məşğələlər tsikli, mövzu günləri və s.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici təlimin səmərəli təşkili didaktik tələblərdən asılıdır. Didaktik tələblər hər bir mərhələdə riayət edilməsi vacib olan didaktik prinsiplərlə əlaqədardır. Didaktik tələblərin gözlənilməsi, ona ciddi əməl edilməsi məşğələnin daha effektiv, daha canlı keçirilməsinə səbəb olur. Didaktik tələblərə metod və priyomların, təlimin forma və tiplərinin seçilməsi, qrupda bütün uşaqların zehni və əməli fəallıq göstərməsinə qayğı ilə yanaşılması, təlimin texniki vasitələri və müxtəlif resursların seçilməsi, onlardan istifadə olunması, didaktik prinsiplərə riayət edilməsi və s. daxildir.

İnkişafetdirici təlim prosesində məşğələyə verilən didaktik tələblər məşğələnin təşkili və keçirilməsində, onun məzmununun müəyyənləşdirilməsindən sonra aparıcı rol oynayır. Başlıca müddəaları əsas götürərək aşağıdakı pedaqoji tələblər irəli sürülür:

- təlim prosesində uşaqlarla səmərəli əks-əlaqənin təmin olunması, əməkdaşlıq şəraitində estetik-emosional mühitin yaradılması;
- tərbiyəçi-müəllimin uşaqları pedaqoji prosesin bərabərhüquqlu subyekti kimi qəbul etməsi;
- təlim metodları və üsulların optimal seçilməsi, onların uşaqların yaşına və dinamik inkişaf səviyyəsinə uyğunluğu, habelə sistemli şəkildə tətbiqi;
- hər bir uşağın fərdi psixoloji tədris-ıdrak və s. xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması;
- məşğələdə təlimin inkişafetdirici aspektinin gücləndirilməsi, differensiaslaşdırma və fərdiləşdirmə ilə uşaqlarda bilik, bacarıqların səviyyəsinin artırılması;
- uşaqların müstəqil fəaliyyəti, sərbəst rəy söyləmələri, başqasının, o cümlədən tərbiyəçinin fikrinə münasibət bildirmələri üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- uşaqlara “öyrənməyi öyrətmək” zəminində təlim vərdislərinin aşılınması, müxtəlif məlumatların, biliklərin əldə edilməsi yollarının, mənbələrinin müstəqil tapılması;

- uşaqların milli dəyərlər zəminində, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyələndirilməsində təlimin imkanlarından səmərəli istifadə olunması.

İnkişafetdirici təlim prosesində yeni pedaqoji təfəkkür baxımından təlimin səmərəli təşkili üçün yuxarıda göstərilən tələblərlə yanaşı, bir sıra prinsipləri də qeyd etmək olar:

- İnkişafetdirici təlim uşağın bu gün yaşadığı uşaqlıq dövrünü, gələcəkdə yeniyetməlik və gənclik illərinin maraqlı və məzmunlu qurulmasını təmin edir.
- İnkişafetdirici təlim əsas diqqəti uşaqların intellektual və yaradıcı inkişafına, məntiqi və mücərrəd təfəkkürün formalaşmasına, təhlil etmə, əqli nəticə çıxarma, ümumiləşdirmə bacarığı və bu kimi pedaqoji-psixoloji aspektlərə yönəldilməsini tələb edir; uşağın informasiya aləmində düzgün istiqamətlənməsini, onlardan səmərəli faydalanmasını və bu kimi məsələlərin həlli yollarının müəyyənləşdirilməsini təmin edir.
- İnkişafetdirici təlim pedaqoji prosesin “öyrənməyi öyrətmək” texnologiyası əsasında qurulmasını, uşağın təfəkkür imkanlarının maksimum dərəcədə nəzərə alınmasını, təlim-tərbiyə prosesinin isə onun üçün tədqiqatçılıq və araşdırma sahəsində təcrübə meydanına çevrilməsini tələb edir.

Didaktik tələblərin gözlənilməsi və onlara əməl olunması məşğələlərin daha səmərəli, daha canlı keçməsinə şərait yaradır.

Didaktik tələblərin nəzərə alınmasını asanlaşdıran əsas cəhətlərdən biri də məşğələlərin təşkilində təlim tipinin düzgün müəyyən edilməsidir. Didaktik tələblər baxımından məşğələdə yeni təlim metodlarının və texnologiyalarının müəyyənləşdirilməsi, onlardan seçərək səmərəli istifadə edilməsi də son dərəcə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Uşaqların zehni fəallığının inkişafını təmin etmək, onları düşünməyə, axtarışlar aparmağa, müəyyən problemin həllinə yaradıcılıqla yanaşmağa təşviq etmək baxımından yeni təlim metodları və texnologiyalarının əhəmiyyəti olduqca böyükdür.

İnkişafetdirici təlimdə əsas inkişaf istiqamətlərindən biri uşaqlarda həqiqi biliklər üzrə anlayışların formalaşmasıdır. Bu istiqamətlərin reallaşdırılması prosesində yaradıcı işlərə, həmçinin proqramlaşdırılmış tapşırıqların yerinə yetirilməsində müstəqil işlərə əhəmiyyətli yer verilir.

Hər hansı bir anlayışı uşaqlara izah etmək üçün aşağıdakı prinsiplər əsas götürülməlidir:

- **Təbiətə müvafiqlik prinsipi** (Uşaq təbii imkanları nəzərə alınmaqla inkişaf etdirilməli, təkmilləşdirilməlidir).
- **Mədəniyyətə müvafiqlik prinsipi** (İnsanın təbiətini nəzərə almağa, sosial təcrübəni tətbiq etməklə fəaliyyətin ümumi istiqamətini müəyyən etməyə imkan verir).
- **İnteqrasiya prinsipi**

Pedaqoji prosesdə inkişafetdirici təlimin müvəffəqiyyəti onun məqsədlərinin layihələndirilməsindən başlanır. Uşaqların təlim fəaliyyətinin intensivliyi onların nə dərəcədə konkret olmasından asılıdır. Məqsədlərin kifayət qədər dəqiq olmaması tərbiyəçi-müəllim və uşaq arasında soyuqluq yaradır, təlimin sönük və maraqsız keçməsinə səbəb olur. Müvəffəqiyyətli təlim fəaliyyətinin təşkilində düzgün qoyulmuş məqsəd müəyyənləşdirici əhəmiyyət daşıyır. Məqsəd bir qanın kimi insanın hərəkətlərinin üsullarını və xarakterini müəyyən edir. Məqsədlərin dərk edilməsi ona nail olmanın zəruri şərtidir. Təlimin intensivləşdirilməsi üçün təlim məqsədlərinin mürəkkəbliyinin yüksəldilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır ki, bu da uşaqlardan fəal işləməyi tələb edir, təfəkkürünün, iradi sferasının, şəxsiyyətinin müxtəlif tərəflərinin və qabiliyyətlərinin inkişafına müsbət təsir göstərir. Məqsədə çatmağa intensiv yanaşmanın spesifikliyi də məhz bundadır. Təlimdə bu məqsədlərin bütün növləri tətbiq olunur. İnkişafetdirici təlimin ümumi məqsədlərini tərbiyəçi-müəllim konkret qrup şəraitindən asılı olaraq tətbiq edir. Bu, xüsusən boşluqların və çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında daha əhəmiyyətlidir. Hər bir məqsədə konkret vəzifələr ayrılır. Təcrübədə isə məqsəd və vəzifələr çox vaxt eyni anlayış kimi qəbul edilir.

İnkişafetdirici təlimin tərbiyə vəzifələrinə dünya görüşünün, əxlaqi, əmək, estetik, fiziki keyfiyyətlərin aşılınması; təhsilverici vəzifələrinə bilik və bacarıqların formalaşdırılması; şəxsiyyətin inkişaf vəzifələrinə isə təfəkkürün, iradənin, emosiyaların, bacarıqların və s. inkişaf etdirilməsi aid edilir. Bütövlükdə, bu üç qrup təlim vəzifələri bir-biri ilə sıx əlaqədardır.

Müşahidələr göstərir ki, məktəbəqədər müəssisələrdə təlim-tərbiyənin səmərəli təşkilinə nail olunsa da, şəxsiyyətin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı bir çox problemlər mövcuddur. Bəzi pedaqoqlar hesab edirlər ki, inkişaf təlim və tərbiyənin təsiri ilə reallaşır. Buna görə də inkişafın vəzifələri xüsusi qeyd olunmur. Deməli, didaktikada təlimin bu forması yalnız bilik və bacarıqları deyil, həm də şəxsiyyəti intensiv şəkildə inkişaf etdirir. Bu tip təlim şərti olaraq “inkişafetdirici təlim” adlandırılır. Öyrədici təlimin fəal xadimləri İ.Q.Pestalotsi, A.Disterverq, K.D.Uşinski və b. olmuşlar. Təlim və tərbiyə zamanı inkişafın vəzifələrinin ayrıca göstərilməsi şəxsiyyətin inkişafını pedaqoji prosesdə daha düzgün yönləndirməyə imkan verir.

Təlim vəzifələrini planlaşdırarkən yalnız məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin ümumi tələbləri deyil, həm də müasir sosial-iqtisadi proseslərin təsiri ilə meydana çıxan aktual məsələləri də nəzərə almaq lazımdır.

Şəxsiyyətin inkişafı vəzifələri, əsasən, yeni tip təfəkkürün – dialektik, yaradıcı, novator təfəkkürün inkişafına daha çox diqqət yetirir. Bu, müvafiq şərait üçün mümkün variantların həllinin ən optimalını seçməyə imkan verir.

Təlimin intensivləşdirilməsi onun məqsədlərinin aşağıdakı tələblərə cavab

verməsinə nəzərdə tutur:

1. Təlim məqsədləri uşaqların potensial imkanlarına yönəlmiş və onların yüksək fəallığını təmin edir.
2. Təlim məqsədlərinin prinsipial olaraq yerinə yetirilməsi üçün müəyyən səviyyədə olması zəruridir. Çünki real olmayan, mürəkkəb məqsədlər uşaqları qoyulmuş vəzifələrin həllindən uzaqlaşdırır.
3. Təlim məqsədlərinin uşaqlar tərəfindən dərk olunması vacibdir, əks halda onların fəaliyyətə başlaması üçün motiv olmur.
4. Təlim məqsədləri konkret, uşaq kollektivinin “yaxın inkişaf zonası”nda real təlim imkanlarını nəzərə alır.
5. Təlim məqsədlərinə nail olmaq üçün uşaqların şərait və imkanların dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq çevik olması vacibdir.

İnkişafetdirici təlimin həyata keçirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə uşaqların öyrənmə motivlərindən asılıdır. Öyrənmə motivasiyasının gücləndirilməsi təlimin səmərəliliyinin artırılmasının mühüm üsuludur.

Psixoloqlar müəyyənləşdirmişlər ki, motiv fəaliyyətin məqsədinə güclü təsir göstərdiyi üçün onun məqsədə doğru yönəlməsi müşahidə olunur. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, öyrənmənin dərin motivasiyası, davamlı idraki maraqları, uşaqların təlimdəki müvəffəqiyyətləri üçün daha güclü olmalıdır.

Müşahidələrdən aydın olur ki, tərbiyəçi-müəllim mövzunun praktik əhəmiyyətini, onun müasir problemlərlə əlaqəsini ətraflı təhlil edərsə, bu, uşaqlarda öyrənməyə marağın əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsinə səbəb olar. İdraki marağın stimullaşdırılmasının güclü vasitəsi təlim prosesində idraki inkişaf etdirən oyunlardır. Oyun prosesində, eyni zamanda uşaqda iradə, məsuliyyət hissi formalaşır. Həç bir məsləhət, nəsihət və hədə-qorxu həqiqi öyrənmə motivlərini yaratmır. Yalnız inandırma və arqumentlərin çatdırılması ilə buna nail olmaq olar.

İnkişafetdirici təlimi təmin etmək üçün yalnız məqsədləri mürəkkəbləşdirmək və motivasiyanı gücləndirmək kifayət deyil. Təlimin məzmununa müəyyən dəyişikliklər etmək zəruridir. Məzmunun ümumi obrazının mənimsənilməsi üçün təlim materialı əvvəlcə ümumi, geniş şərh kimi verilir, sonra isə onun tərkib hissələri təhlil olunur.

Təlimin məzmununun informativ həcmnin müəyyənləşdirilməsi meyarları aşağıdakılardır:

- uşaqların yaş, psixoloji və fizioloji imkanına uyğunluğu;
- verilən vaxtın nəzərə alınması, beynəlxalq təcrübə, təlim materialları bazasının olması və başqa təlim şərtləri kimi kriteriyalara uyğun bilik, bacarıq və vərdişlərin ciddi seçiminin aparılması;
- əsas anlayışların, bacarıq və vərdişlərin öyrədilməsi üzrə işin aparılmasına tərbiyəçi-müəllimlərin diqqətinin yönəldilməsi və təlim materialı izah

edilərkən əsas məsələnin uşaqlara dəqiq çatdırılması.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici təlim mühitində təhsilin məzmununun və strukturunun təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar:

- a) məzmunun üç əsas funksiyasına – təhsil, tərbiyə və inkişafın kompleks həyata keçirilməsinə istiqaməti gücləndirmək;
- b) müvafiqliyi saxlamaqla hər bir məşğələnin informativ tutumunu yüksəltmək;
- c) materialın bölmələrlə verilməsi, təlim prosesində ümumiləşdirmələrin rolunu artırmaq, ümumiləşdirici məşğələlərin keçirilməsi;
- d) məşğələlərarası əlaqənin gücləndirilməsi;
- e) oyun və tapşırıq seçmini yerinə yetirməklə daha çox inkişafetdirici məsələlərin həll edilməsi;
- f) təlim prosesində alqoritmik göstərişlərin tətbiqi;
- g) İKT-nin təchizatı;
- h) təlim bacarıqlarının və vərdişlərinin formalaşdırılması.

Inkişafetdirici təlimin tətbiqində idrak fəallığını, öyrənməni stimullaşdıran metod və priyomların, məşğələlərin təşkili formalarının, səmərəli tətbiqinin böyük əhəmiyyəti vardır. Hər hansı problemin həllinə yönəlmiş tələbatın ödənilməsində, idrak proseslərinin fəallaşdırılmasında söhbətlərin, dissкусиyaların, tədqiqatçılığın, rollu oyunların və uşaqların müstəqil işinin rolu əvəzsizdir.

Təlimin inkişafetdirici funksiyasını gücləndirmək üçün yalnız nəzarət tempi deyil, həm də onun təhlili vacibdir. Tərbiyəçi-müəllimin yalnız uşaqların bilik və bacarıqlarında olan çatışmazlığı deyil, onları törədən səbəbləri də bilməsi işin gedşinə müsbət təsir göstərir. Bu səbəblər sağlamlıqdakı problemlərlə, şəxsiyyətin tərbiyəsindəki nöqsanlarla, ailə daxilindəki münacişələrlə və evdəki şəraitlə, həmçinin fərdi yanaşmanın olmaması ilə əlaqədar olur. Uşaqların inkişafındakı geriliyin səbəbləri haqqında qiymətli informasiyalrı tərbiyəçi-müəllimlərin, bütün valideyn və həkimin iştirakı ilə keçirilən “pedaqoji konsiliumlar”dan bilmək olar. Bu, formalizmin aradan qaldırılmasına səbəb olur.

Inkişafetdirici təlimin dərin təhlili tərbiyəçi-müəllimdən uşaqların real təlim imkanlarının yaxşı araşdırılmasını, inkişaf perspektivini, hər birinin “yaxın inkişaf zonasını” bilməyi tələb edir.

Tərbiyəçi-müəllim uşaqların bilik səviyyələrini öyrənərkən aşağıdakı didaktik tələblərə əsaslanır:

- biliyin dolğunluğu;
- biliyin möhkəmliyi;
- biliyin sistemliliyi və ardıcılığı;
- biliyin şüurluluğu;

- biliyin anlaşıqlı olması;
- biliyin tətbiqi;
- biliyin proqram tələblərinə uyğunluğu.

Həyatı bacarıqlara malik şəxsiyyət yetişdirmək üçün uşaqlarda həyata, ətraf aləmə, insanlara fəlsəfi münasibət formalaşdırılmalı, elə inam təlqin edilməlidir ki, onlar kobud səhvlərdən, düşünülməmiş hərəkətlərdən və qərarlardan uzaq olmağı bacarsınlar. Diqqət, əsasən, emosional-iradi sferaya, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına, həyatı bacarıq və vərdislərə yetirilir ki, çətinliklərin aradan qaldırılmasında, sositə uyğunlaşmaqda onlara kömək olsun. Təlim və tərbiyə işlərinin səmərəli təşkili sadalanan bu keyfiyyətlərin uşaqların həyatında öz yerini tapmasına və erkən yaş dövründə öyrəndikləri ilkin həyatı bacarıq və vərdislərin gələcək həyat fəaliyyətində düzgün reallaşdırmasına xidmət edir.

Müasir tərbiyəçi-müəllimin qarşısında duran vəzifələrdən biri də qabaqlayıcı elmi proqnozlaşdırmaqdır ki, bu prosesdə uşaq müstəqil və məsuliyyətli şəxsiyyət olaraq xarici təsirləri, maneələri aradan qaldırır və fəaliyyət zamanı dünyada baş verən proseslərə inteqrasiya edir.

Müasir məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təlimin müxtəlif növləri – məşğələlər, ekskursiyalar, gəzintilər, diskussiyalar, söhbətlər, məşğələdənkənar fəaliyyətlər icra edilir. Bu mərhələdə təlim formalarının təkmilləşdirilməsinin səciyyəvi xüsusiyyəti müəyyən mövzunun öyrədilməsində tərbiyəçi-müəllimlərin müxtəlif məşğələ növlərini tətbiq etmələrinə səy göstərməsidir.

Təlim-tərbiyə vəzifələrini yalnız metodlar birləşməsi ilə deyil, həm də təlim prosesinin təşkilati formaları ilə həll etmək imkanları pedaqogikada qanunauyğun müəyyən edilmişdir. Bununla yanaşı müasir didaktika təlimin təşkili formalarını fasiləsiz olaraq yeniləməyi, ümumi tərbiyəyə yeni yanaşmaların daxil edilməsini tövsiyə edir. Uşaqlarla söhbətlərin, görüşlərin, diskussiyaların daha geniş müstəvidə təşkil olunması onların inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Söhbətlərin təşkil olunması məşğələnin elə formasıdır ki, bu prosesdə məşğələ və ya məşğələdənkənar hər hansı bir məsələ üzərində müzakirə və sərbəst fikir mübadiləsi aparılır. Bir çox hallarda söhbətlər əvvəl öyrənilmiş biliklərin ümumiləşdirilməsinə və sistemləşdirilməsinə, onların həyatı faktlarla əlaqələndirilməsinin müəyyənləşdirilməsinə həsr edilir.

İdraki fəaliyyətin təşkili prosesində interaktiv metodlardan istifadə, nəinki yeni biliklərin əldə edilməsinə, həmçinin kommunikativ bacarıqların (başqalarının fikrini dinləmək, müxtəlif yanaşmaları qiymətləndirmək, müzakirələrdə iştirak etmək, problemləri birgə həll etmək və nəticə çıxarmaq) inkişafına da təsir göstərir.

İnteraktiv iş formaları tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyaraq, uşaqların qruplarda birgə əməkdaşlıq şəraitində çalışmasına, uşaqlar arasında emosional münasibətlərin

yanarına müsbət təsir göstərir, əsəb gərginliyini aradan qaldırır, onlara müdafiə olunmaq, bir-birini başa düşmək və şəxsi müvəffəqiyyət qazanmaq hissini keçirməyə kömək edir.

İnkişafetdirici təlimin səmərəli təşkilində uşaqların idraki proses zamanı praktik olaraq iştirakını təmin etmək və bu zaman tərbiyəçinin verilən tələblərə düzgün əməl etməsi böyük əhəmiyyət daşıyır.

Müasir dünyada həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, təhsildə də əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir. Bu, insanda sosial istiqaməti formalaşdırmaq, baş verən dəyişikliklərə uyğun çevik reaksiya vermək, yeni şəraitdə tez bir zamanda özünü tənzimləmə, özünü təyin etmə, özünü təsdiq kimi xüsusiyyətləri üzə çıxarmaq üçün vacibdir. Bununla əlaqədar tədris müəssisələri sosial dəyişikliklərdən asılı olmadan, sosial inkişafa uyğun, analitik müstəqillik və təşəbbüs göstərməyə qadir yaradıcı şəxsiyyətin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu cür şəxsiyyəti yalnız yaradıcı pedaqoq tərbiyə edə bilər. Tədris müəssisələrinin təcrübəsini yenilikçi tərbiyəçi-müəllim fəal şəkildə təmin edir. Cəmiyyət kütləvi innovasiya hərəkətini yaradıcılığın yüksək səviyyəsi kimi dəstəkləməyə daha çox meyl edir.

Nəticə / Conclusion

Qeyd olunanlardan belə nəticə hasil olur ki, hazırda inkişafetdirici təlim prosesində məşğələnin təşkilinin didaktik tələblər baxımından təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Məşğələnin təşkilinə verilən didaktik, pedaqoji-psixoloji tələblərin nəzərə alınması, yeni yanaşmaların tətbiq edilməsi inkişafetdirici təlim prosesində daha yüksək nailiyyətlərin əldə olumasına imkan yaradır.

Beləliklə, inkişafetdirici təlimin didaktik əsaslarına didaktikanın prinsip və tələblərinə müvafiq yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə, təlimin təşkili formalarının seçilməsi, məşğələ prosesində bütün uşaqların zehni və əməli fəallıq göstərməsinə bərabər imkanların yaradılması, müxtəlif əyani və texniki vasitələrdən istifadə daxildir.

Didaktik əsaslar təlim texnologiyalarından istifadənin mərkəzində dayanır. Məşğələnin quruluşu və məşğələyə verilən müasir tələblər haqqında danışarkən bu məsələlərə həm ənənəvi, həm də müasir təlim metodları nöqtəyi-nəzərindən yanaşmaqla müqayisələr aparılır, klassik, həmçinin yeni metod və texnologiyaların üstün cəhətləri izah edilir.

Yeni elmi nəzəriyyələrin klassik müddəalara qarşı qoyulması inkişaf dinamika nöqtəyi-nəzərindən düzgün deyil və pedaqoji baxımdan da özünü doğrultmur. Çünki yeni nəzəriyyələr yaranarkən elmin inkişafı prosesində aşkar olunmuş və qəbul edilmiş faktlara və anlayışlara tabe olan köhnə ideyalar və materiallar qorunub saxlanılır. Ənənəvi nəzəriyyələrdən real vəziyyətə uyğun ol-

mayan materiallar çıxarılır.

Təlim metodları müasir tələblərə uyğun qurulur. Yeni təlim metod və texnologiyalarının tətbiqi elmi-nəzəri əsaslara (prinsiplərə, pedaqoji-psixoloji, sosioloji, didaktik və s. tələblərə) söykənərək həyata keçirildikdə elmi mahiyyət kəsb edir və elmi zənginləşməyə çevrilir.

Məqalənin aktuallığı. Tədqiqatın aktuallığı ondadır ki, inkişafetdirici təlim anlayışı müxtəlif dövrlərdə zamanın tələblərinə uyğun olaraq təhlil edilmiş və bu istiqamətdə müvafiq təkliflər irəli sürülmüşdür. Mövzunun mürəkkəbliyi və eyni zamanda pozitiv tərəfləri pedaqogika və psixologiyanın üzvi və təbii surətdə birləşməsində özünü göstərir. İnkişafetdirici təlim prosesində məşğələnin təşkilinə verilən didaktik, pedaqoji-psixoloji tələblərin nəzərə alınması, yeni yanaşmaların tətbiq edilməsi bu təlim prosesində daha yüksək nailiyyətlərin əldə olunmasına imkan yaradır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Didaktik əsasların nəzərə alınması yalnız uşaqların biliklərə yiyələnməsi deyil, eyni zamanda onların müasir elmi nəzəriyyələri şüurlu surətdə mənimsəmələri üçün zəruridir. Təlimin didaktik əsaslarının yenidən nəzərdən keçirilməsi, tədris proqramlarının və dərsliklərin strukturunda dəyişikliklərin aparılmasını tələb edir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Məktəbəqədər müəssisə rəhbərlərinin, tərbiyəçi-müəllimlərin inkişafetdirici təlim haqqında pedaqoji-psixoloji, nəzəri və praktik biliklərinin kifayət qədər olmaması səbəbindən erkən yaş dövründə uşaqların təlim-tərbiyəsində hələ də gözlənilən nəticə əldə edilməmişdir. Bu zərurətdən məktəbəqədər təhsil pilləsində inkişafetdirici təlimin nəzəri və praktik əsaslarının tədqiqi olduqca əhəmiyyətlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Bayramov, Ə., Əlizadə, Ə. (1989). Psixologiya. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, Maarif, s. 260.
2. Kərimov, Y.Ş. (2010). Şəxsiyyətin tamlığı. Bakı, Elmi əsərlər №4. s. 20.
3. Rüstəmov, F.A., Dadaşova T.Y. (2007). Ali məktəb pedaqogikası. Magistratura pilləsi üçün dərslik. Bakı, "Nurlan", s. 568.
4. Vinogradova, Ye.,A. (2001). Doshkolnoye obrazovaniye: sostoyaniye i osnovniye problemi razvitiya (sotsiologicheskiiy analiz). Avtoreferat dissertatsii kandidata sotsiologicheskikh nauk. Yekaterinburg, 15-16 s.
5. Vigotskiy, L.S. (1991). Pedagogicheskaya psikhologiya. 2-oye izd., s. 376, s. 390, s. 388.
6. Lazareva, M.V. (2003). Integrirovannoye obucheniye detey v doshkolnikh obrazovatelnykh uchrezhdeniyakh. Dissertatsiya doktora pedagogicheskikh nauk. Moskva, 479 s.
7. Azərbaycan Respublikasında Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. (2013). "Azərbaycan müəllimi" qəz., 25 oktyabr.
8. Dewey, J. (2000). Demokratiya i obrazovaniye. Per. s angl.-Moskva. Pedagogika-press, 357 s.